

MÜŞTEREK PİYASA VE DOĞURDUĞU MALİ MESELELER

Doçent Dr. MEMDUH YAŞA

I

İkinci Dünya Harbinden sonra, Avrupa memleketleri arasında ticaretin serbestleştirilmesi, hatta daha ileri giderek, bu memleketlerin ekonomik sahada birleştirilmesi gayesinde devamlı surette çalışılmıştır. Bu çalışmalar, harbi takip eden ilk senelerden, hususile 1948 den itibaren mevya vermeye başlamıştır. 1948 yılında kurulan Avrupa İktisadî İşbirliği; bu teşkilâta dahil memleketler arasında ticaretin serbestleştirilmesi mevzuunda atılan müsbet adımlar; G.A.T.T. 'in imzalanması ve E.P.U.'nun kurulması suretiyle gerçekleştirilen çok taraflı tediye rejimi, bu bakımdan bilhassa zikre değer. Ancak, bu müesseseler, ithalâta miktar itibariyle konulan tahditlerin hepsini, ihracatta milletlerarası rekabeti bozan prim v.s. tedbirleri kaldıramamış, diğer bir deyişle yüzde yüz bir dış ticaret serbestisi yaratamamıştır. Diğer taraftan, bu müessese ve tedbirlerin Avrupa memleketleri ekonomileri için ifade ettiği müşterek gayret, esas itibariyle dış ticaret sahasına taallük etmiş, ekonomilerin heyeti umumiyesine sirayeti mahdut kalmıştır. Nihayet, her memleket dilediği vakit geriye adımlar atmakta, kendini oldukça serbest telâkki etmiş, müşterek gayeler hiç bir vakit millî hesapların üstünde tutulmamıştır.

Sayı itibariyle, daha mahdut memleketler arasında kurulmuş olmakla beraber, mahiyeti bakımından daha geniş bir işbirliğini ifade eden ilk müessese, Avrupa Kömür ve Çelik Birliği olmuştur. Bilindiği gibi, 1951 de kurulmuş olan bu birlik; Fransa, Batı Almanya, İtalya ve Bénélux memleketleri arasında kömür - çelik ekonomisine taallük eden bütün meselelerde müşterek bir politika tâkip edilmesini sağlamıştır. Diğer bir ifade ile, altı memleket 1951 den beri kömür - çelik mevzuunda adeta bir tek ekonomi haline gelmiş bulunmaktadırlar. Kömür ve çeliğin modern endüstride temel unsurlardan en mühim ikisini teşkil ettikleri düşünüldüğü takdirde, bu birliğin büyük bir ehemmiyet taşıdığı ve altı memleket arasında en geniş mânasile bir iktisadî beraberlik yaratmaya müsait bir ze-

min teşkil ettiği kabul olunabilir. Gerçekten, arada bilhassa siyasî bakımdan bazı hayal kırıklıklarına rağmen, altı memleket arasında daha geniş bir birlik kurma gayretleri bundan sonra hiç durmamıştır. Bu gayretlerin 25 Mart 1957 tarihinde gayeye varmış olduğunu görmekteyiz. Zikredilen tarihte Romada, altı memleketi tek pazar haline koyan «Müşterek Piyasa Anlaşması» imzalanmıştır. Fransa, Almanya, İtalya ve Bénélux memleketleri, aynı günde «Euratom» u tesis eden yani atom enerjisi sahasında müşterek çalışmayı sağlayan anlaşmayı da imzalamış bulunmaktadırlar. Böylece ekonomik birliklerini, siyasî ve askerî bakımlardan son derece ehemmiyetli bir mevzuda çalışma ve gaye beraberliği kabul etmek suretiyle ayrıca kuvvetlendirmişlerdir.

Konferansımızda Euratom hakkında izahat vermeyeceğiz. Buna mukabil, Müşterek Piyasanın ne olduğunu kısaca belirtmeyi lüzumlu saymaktayız. Bu husustaki izahatımız tamamen tasvirî bir mahiyet taşıyacak, kurulan sistemin tenkidine girilmeyecektir.

Gerçi, müşterek Piyasa Anlaşması, onu imza eden memleketlerde bile itirazsız karşılanmamıştır. Siyasî ve ideolojik sebeplerle ona tamamen muhalif olanlar dışında, sırf teknik bakımdan anlaşmayı kifayetsiz bulanlar mevcuttur. Anlaşma, şu âna kadar hiç bir memleketin parlâmentosundan geçmemiş bulunduğu için, siyasî veya teknik mahiyette olsun, yapılan tenkitler anlaşmanın kaderi üzerinde müessir olabilir. Ancak, bizi ilgilendiren ne anlaşmanın siyasî fayda ve mahzurları, ne de derpiş ettiği gayeler bakımından kifayetsiz bir sistem manzarası arz edip etmediğidir. Biz anlaşmayı bir veri olarak ele alacağız ve ulaşmak istediği gayeler bakımından âmme maliyesi mevzuunda ne gibi meseleler doğurduğunu inceleyeceğiz. Filhakika anlaşma, siyasî bakımdan faydalı veya mahzurlu telâkki edilsin, bir kere imza sahibi memleketlerin parlâmentolarından tasdik edilerek geçtikten sonra işlemeye başlayacaktır. İşlemeye başladıktan sonra, teknik bakımdan bir kifayetsizlik arz ettiği görülürse, tâdili cihetine gidilecektir. Fakat, gayenin gerçekleşmesi bakımından sistemde bir değişiklik olsun veya olmasın, gayede esas itibarile bir tahavvül olmayacaktır.

Derpiş edilen gaye altı devletin her türlü ekonomik faaliyetine şâmil bir birlik tesis etmeleri ve onu yaşatmalarıdır. Bizim meselemiz bu itibarla sâbittir. Altı devletin her bakımdan tek ve müşterek bir piyasa, halinde birleşmelerinin maliye sahasında tazammun ettiği değişmeler, birleşmenin gerçekleşme zamanına değil, mahiyetine tâbi bulunmaktadır. Bu mülâhazadan ehemmiyetli bir netice

çıkarmak mümkün bulunmaktadır : Bilindiği gibi, altı devletin müşterek piyasa anlaşması, hatta anlaşmanın hazırlanmasına ait çalışmalar; milletler arasında tesis etmek istediği bağlar bakımından daha mahdut, fakat kaplayacağı saha itibarile çok daha geniş diğer bir birlik fikrinin doğmasına sebep olmuştur. Bu ikinci birlik muhtemelen bugünkü Avrupa İktisadî İşbirliğine dahil memleketlerin hepsini içine alması tasavvur olunan «Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi» dir. İmparatorluktan, İmparatorluk içinde yürüttüğü Tercihli Gümrük Tarifesinden ve diğer iktisadî bağlardan vaz geçemediği için Müşterek Piyasaya girmeyen, buna rağmen Avrupa ile ekonomik münasebetleri gittikçe arttığı için Müşterek Piyasanın büsbütün dışında kalmak istemiyen İngiltere'nin ortaya attığı «Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi» fikri bir hayli gelişmiş ve ciddi çalışmalara mevzu teşkil etmiştir [1]. Gerçekleştiği takdirde bu bölgede «Müşterek Piyasa Memleketleri» tek memleket olarak yer alacaktır. Üye memleketler arasında kuracağı bağlar daha gevşek de olsa, Serbest Ticaret Bölgesinin malî sahada doğuracağı meseleler, Müşterek Piyasa Anlaşmasının ortaya çıkardıkları ile aynı mahiyeti taşımaktadır. Zira, her iki halde bahis mevzuu olan şey, milletlerarasında mal, insan ve sermaye mübadelesinin tamamen serbest bir nizam içinde yapılması takdirinde bu mübadele sistemine dahil olacak memleketlerin karşılaşacakları malî meselelerin ve daha hususî olarak bugünkü maliye politikalarında yapmak mecburiyetinde kalacakları değişikliklerin nelerden ibaret olacağını tayinidir.

II

Müşterek Piyasa Anlaşması, ekleriyle birlikte kalın bir cilt teşkil etmektedir. Burada, teferruata girmeden sadece sistemin prensipleri izah edilecektir. Anlaşmaya dahil memleketlerin, Müşterek Piyasanın gerçekleşmesi için teessüsünü şart telâkki ettikleri prensiplerin belli başlıları şunlardır :

- a) Âza devletler arasında gümrük tarifeleri ve ithalât tahditleri kaldırılmış olacaktır.
- b) Müşterek piyasa memleketlerinin, diğer bütün yabancı memleketlere karşı müşterek bir gümrük tarifesi olacaktır.

[1] Report on the possibility of creating a free trade area in Europ, OEEC için hazırlanmıştır. Paris 1957.

c) Münakale tarifeleri birleştirilecek ve taşınacak eşyanın menesine göre farklılaştırılmış ücretler kaldırılacaktır.

d) Müşterek Piyasaya dahil memleketler arasında işçi hareketlerinin serbestçe cereyanına müsaade olunacak, diğer bir ifade ile, emek unsurunun yer değiştirilmesine müteallik manialar kaldırılacaktır.

e) Sermayenin de müşterek piyasa hudutları içinde her hangi bir tahdide tâbi tutulmadan hareket etmesi temin edilecek, sermaye sahiplerine Müşterek Piyasa içinde eşit yatırım imkânı bahşedilecektir. Böylece teşebbüs erbabı için, kendilerince en verimli sayılan sahada yatırım yapmak imkân dahiline girecektir.

f) Müşterek Piyasaya dahil memleketlerin vergi ve sosyal (Parafiscale) yükleri arasında ahenk ve muadelet tesis edilecektir.

Bu şartlar sağlandığı takdirde, altı devletin tam bir ekonomik birlik haline gelecekleri muhakkaktır. Bununla beraber, her biri az çok değişik ekonomik ve sosyal yapıya sahip olan, emek ve sermaye hareketlerini nizamlama bakımından farklı rejimler kurmuş olan ve dış ticaret politikalarını kendi imkân ve ihtiyaçlarına uyararak az çok değişik şekillerde yürüten bu memleketlerin böyle bir birliği çok kısa zamanda gerçekleştirmeleri mümkün değildir. Bu itibarla, gayeye varmak için bir intikal devresi kabul edilmiş ve bu devre içinde tedrici bir ilerleme sistemi kurulmuştur.

Kabul edilen intikal devresi dörder yıldan üç tâli devreye ayrılmak üzere 12 yıllıktır. Tâli devrelerin her birinde belirli merhalelere ulaşılması derpis olunmuş, bu merhalelere her hangi bir sebeple varılamamış ise, tâli devreleri bir miktar uzatmak imkânı tanınmıştır. Uzatmalara umumiyetle altı devletin ittifakile karar verilebilir. Muhtemel uzatmalarla birlikte intikal devresi en çok 17 seneye çıkabilir.

İntikal devresinin mahiyetini daha iyi belirtmek için gümrük tarifeleri mevzuundaki durumu kısaca inceleyelim :

Anlaşmaya göre, gümrük resimleri, tâli devrelerin her birinde üçte bir nisbetinde indirilecektir. Her tâli safhada da indirim üç ayrı merhalede tedricen gerçekleştirilecektir. Ancak, âkit devletler, tâli safhaların birinden diğerine geçişte, muayyen sürelerle tâlik talep edebilirler. Tâliklerin toplamı beş seneyi geçemez. Böylece, anlaşmanın imzalanması tarihinden itibaren en az 12, en çok 17 sene sonunda gümrük resimleri âza devletler arasında ortadan kalkmış

olacaktır. Diğer taraftan her indirim, ortalama târifenin yüzde onu civarında olacaktır. Bu işler yapılırken, akitlerden her birinin millî tarifesi Müsterek Piyasa dışındaki memleketlere karşı mer'i kalacak, intikal devresi bittikten sonra bunların yerine müsterek târife kaim olacaktır. Müsterek târifenin seviyesi, altı memlekete ait millî tarifelerin — her mal için ayrı ayrı hesaplanmak üzere — hesap vasatisine eşit olacaktır. Altı devlet arasında halen tarifesi en yüksek olan Fransa, en düşük olan tarifeyi kullanan da Holanda'dır. Müsterek târife, bu iki ucun takriben ortalarında teşekkül edecektir.

İntikal devresi zarfında altı devlet aynı prensiplere dayanan dış ticaret politikaları tâkip edeceklerdir. Bunun tabii neticesi olarak âza devletlerin müsterek piyasa anlaşması dışında kalan devletlerle akdî ve fiilî dış ticaret münasebetleri arasında bir ahenk tesis edilmiş olacaktır. Bununla beraber, dış tediye muvazenesinde vahim zorluklarla karşılaşılması, yahut her hangi bir istihsal şubesinin bünyevî bir kriz geçirmesi halinde, buna maruz kalan devlet muvakkat mahiyette bazı himaye tedbirleri almayı isteyebilecektir. Bu istisnanın daha şimdiden tatbik sahasına girdiğini ifade etmek yerinde olur. Gerçekten, anlaşmaya ek bir protokolla Fransa'ya, içinde bulunduğu dış tediye güçlüklerini bertaraf etmek gayesile tatbika koyulduğu «ihracat primleri» ve «ithalât hususî resimleri» rejimlerini devam ettirmek imkânı tanınmıştır.

Müsterek piyasanın altı noktada hülâsa ettiğimiz prensiplerinden birinin «sosyal yükler arasında ahenk ve muadelet tesisi» olduğunu yukarıda belirtmiştik. Burada bahis mevzuu olan, âza devletlerin sosyal mevzuatı, işçi problemlerine ait politikalarını bir birine yaklaştırmak ve bilhassa işçi ücretlerini mümkün mertebe aynı seviyeye getirmektir. Bu prensibin anlaşmada yer alması için en çok ısrar eden Fransa olmuştur. Bilindiği gibi, Fransa'da işçi ücretleri ve sosyal mevzuatın doğurduğu «parafiscale» yük, diğer devletlerde olduğundan yüksektir. Bu prensibi ortaklarına kabul ettirmekle Fransa, yüksek ücretlerin ve ağır malî külfetler doğuran sosyal mevzuatın müsterek piyasada kendi millî endüstrisine yapabileceği zararı önceden bertaraf etmek istemiştir.

Anlaşmada yer alan bütün prensiplerin tatbikile meşgul olmak üzere bir çok teşekküller ihdas olunmuştur. Konferansımızın maksadını aşmamak için «teşkilâtın» bahsetmeyeceğiz.

III

Altı memleketi iktisadî bakımdan birliğe götürecektir. maliye politikası sahasında da bazı tedbirlerin alınmasını icap ettirecektir. Zamanımızda malî tedbirlerin iktisadî faaliyet üzerinde büyük tesir icra ettiği ayrıca iktisadî gidişin de maliye sahasındaki davranış ve münasebetleri müteessir ettiği bilinmektedir. Âme ekonominin millî ekonomi içindeki yerinin fevkalâde artması ve bu artışın devam etmek temayülünde görünmesi, maliye politikasını ekonomik faaliyete nisbetle «bitaraf» şekilde yürütme imkânlarını ortadan kaldırmıştır. Bu itibarla Müşterek Piyasa Anlaşmasını imzalamış olan devletlerin vergi, masraf ve borçlanma politikalarına; bir kelime ile âme ekonomilerine, bu piyasanın kurulmasını ve işlemlerini müteessir etmeyecek, aksine onu kolaylaştıracak bir şekil vermeleri zarurî bulunmaktadır.

Bir ekonomik birlik içinde kaynaşacak memleketlerin bu gayelerine en iyi hizmet edecek maliye politikası, şüphesiz bu sahada da birleşmekten ibarettir. Bu arada, bilhassa, vergilerini aynı esaslara irca etmeleri üye devletlere telkin edilmiştir. Fakat anlaşmada bu derece ileri gidilmemiştir. Maliyenin millî mahiyeti, malî tedbirlerin iktisat dışı faaliyet ve münasebetlerle sıkı ilgisi ve hususiyetle maliye politikasının yürütülmesinde iç politik faktörlerin oynadığı mühim rol; siyasî birlik kurmuş olmaktan henüz uzak bulunan altı devletin, ancak siyasî vahdet içinde mümkün olan bir «müşterek maliye politikası» üzerinde anlaşmalarına imkân vermemiştir [2] Bununla beraber, taraflar, maliye politikalarını ahenkleştirmek ve hususiyetle vergi yükleri arasında muadelet tesisi hususunda mutabakata varmış bulunmaktadır. Bu prensip hükmü ile, her memleket kendi başına müstakil bir malî politika takip etmek hakkını mahfuz tutmuş olmakla beraber, bunun kurulan iktisadî birliğin gayelerine aykırı olmaması taahhüdüne girmiş bulunmaktadır.

Acaba burada bahis mevzuu olan, maliye politikasının iktisadî faaliyet muvacehesinde «bitaraf» hale getirilmesi midir? Umumiyetle 19 uncu asır maliyecilerinin müdafaa ettikleri mânada, yani devletin varidat tahsili ile masraf yapmasının iktisadî münasebetlere tesir etmemesi şeklinde bir bitaraflık, yukarıda da belirttiğimiz

[2] Malî tedbirlerle siyasî faktörlerin ehemmiyeti hakkında bak : G. Colm, Why Public Finance? Essays in Public Finance and Fiscal Policy, içinde. New York 1955 ve F. Sainz de Bujanda, A Propos des Objectifs de la Politique Financière, A.S.F. 1956 - 2.

gibi, imkânsızdır. Burada istenilen şey, her memleketin maliye sahasında takip edeceği politikanın, karşılıklı münasebetler bakımından mümkün merteye aynı tesirleri icra edecek ve her halde müşterek piyasanın işleyişini müteessir etmeyecek şekilde seçilmesidir. Gelir vergisi sahasından bir misal alarak hâdiseyi aydınlatmaya yardım edelim : Altı memleketin her birinde umumî gelir vergisi tatbik olunmaktadır. Müşterek Piyasa kurulduktan sonra üye devletlerin her biri kendi gelir vergisini tatbik etmeye devam edecektir. Ancak, bunlardan bir tanesi muayyen bir iktisadî faaliyete, teşvik maksadile, muafiyet tatbik ediyorsa, ya bunu kaldırması, yahut diğer üyelerin aynı istihsal faaliyetindeki vatandaşlarına müşabih bir muafiyet tatbik etmeleri icap edecektir. Çünkü, sermaye sahiplerine Müşterek Piyasa içinde «eşit yatırım imkânı sağlanması» başka türlü tasavvur olunamaz.

Müşterek Piyasa içinde altı devletin maliye politikalarının ahenkli şekilde yürütülmesinin şartları nelerdir? Konferansımızın geri kalan kısmında bu sorunun cevabını araştıracağız. Bunu yaparken iki meseleyi mevzu dışında tutacağız : Burada bahis mevzuu etmek istemediğimiz birinci mesele gümrük vergileridir. Konferansın başında belirtildiği gibi, altı devlet, Müşterek Piyasanın tam olarak kurulmasını derpiş ettikleri müddetin sonunda millî gümrük tarifelerini kaldırmış ve hepsine şâmil bir tarifeye iltihak etmiş olacaktırlar. Demek oluyor ki, gümrük vergisi sahasında sadece bir «ahenkleştirme» değil, fakat kelimenin bütün şümulile bir «tevhit» bahis mevzuudur. Altı devletin hepsi aynı gümrük tarifesini tatbik edeceklerine göre, bu tarifenin memleketler arasında farklılaştırma (discrimination) tevhit etmesi düşünülemez. Tarifenin bazı memleketler için diğerlerine nisbetle daha faydalı neticeler doğurması ihtimal dahilindedir. Fakat böyle bir netice bizzat tarifenin mahiyetinden değil, altı devletin farklı ekonomik yapılara sahip bulunmalarından ileri gelmiş olacaktır.

Mevzu dışında tutulacak ikinci mesele «parafiscalité» denilen ve iktisadî işletmeleri malî mükellefiyetlere tâbi kılan sosyal tedbirler gurubudur [3].

[3] Bu nevi mükellefiyetler memleketimizde de mevcut olmakla beraber, bu tedbirlerin malî neticelerini kavrayan bir çerim henüz lisanımıza girmemiştir. Yerine göre aidat, prim veya hatta harç denmektedir. Bizde bütün bu nevi mükellefiyetler birer kanuna dayanmaktadır. Vergilerden bariz farkları, hazine dışı müesseselere gitmesi ve bütçede görünmemesidir. Daha iyisi bulununcaya kadar bunların hepsine şâmil olmak üzere «vergi dışı mükellefiyetler» tâbirinin kullanılmasını teklif ediyoruz.

Bazı memleketlerde bu çeşit mükellefiyetler çok artmış ve muayyen iktisadî işletmeler için vergi yükünü dahi aşan bir seviyeye varmıştır. Müşterek piyasaya dahil memleketler arasında bu mükellefiyetlerin ağırlığı bakımından büyük farklar mevcuttur. Bu sebeple üye devletler, intikal devresi zarfında «parafiscale» yükler arasında bir ahenk ve muadelet tesis etmeyi kararlaştırmışlardır. Tam kuruluş için geçecek müddet sonunda altı devletin her biri, bilhassa işçilerin himayesi maksadile iktisadî işletmelere tahmil ettikleri yükü mümkün merteye aynı seviyeye getirmiş, tatbik ettikleri sistemleri aynı esaslara irca etmiş olacaktırlar. Bunun nasıl gerçekleştirilebileceğinden, mevzuumuzu fazla dağıtmamak gayesile, bahsetmeyeceğiz.

IV

Müşterek piyasanın maliye sahasında icap ettireceği değişiklikler, âmme masrafları ve âmme varidatında olmak üzere iki ayrı gurupta mütalâa edilebilir.

Üye devletlerin âmme masrafları politikalarını bundan böyle ne şekilde yürütmeleri icap ettiğine dair anlaşmada sarih hükümler yoktur. Bununla beraber, âmme masrafları politikası bir memleketin umumî iktisadî gayelerine göre şekil alır. Bu gayeler anlaşmada geniş mikyasta yer aldığına göre, ne karakterde bir âmme masrafları politikasının üye devletlerce müşterek iktisadî gayelere uygun telâkki edilebileceğinin tâyini imkânsız değildir [4]. Her halde bilinen bir husus, Müşterek Piyasa anlaşmasının mer'iyet mevkiine girmesine kadar, halen yürütülen âmme masrafları politikalarına aynen devam olunamayacağıdır. Çünkü bu politikalara dahil tedbirlerden bir kısmı, taraflarca kabul edilen müşterek iktisadî gayelere tamamiyle zıt tesirler icra etmektedirler. Böylece, hiç değilse açıkça bu karakterde olan masrafların yavaş yavaş azaltılarak intikal devresi sonuna kadar bütçelerden ve bütçe dışı hesaplardan kaldırılması lâzım gelecektir. Bu nevi masrafların başlıcaları şunlardır :

a) İhracat Primleri :

Bir kısım memleketler, dış tediye bilânçolarını ihracat kanalıyla islah etmek maksadiyle aldıkları tedbirler meyanında bazı ihraç maddelerine prim tatbik etmekte ve bu primlerin tediyesi için lâzım olan parayı âmme masrafları arasına ithal etmektedirler.

[4] M. Lauré, *Traité de Politique Fiscale*, Paris 1956, s. 205 ve müteakip.

Prim karşılıklarının bütçede yer alıp almaması onların âmme masrafı olmak mahiyetine tesir icra etmez.

Müşterek Piyasa kurulduktan sonra altı devlet dışarıya karşı da tek bir ekonomi haline geleceklerine göre, ihracat primlerinin ya ortadan büsbütün kalkması, yahut altı devletin müşterek gayeleri bakımından lüzumlu sayılırsa, müşterek bir fondan karşılanması icap edecektir.

b) Hususî Ekonomiye Yapılan Nakdî Yardımlar :

Bilhassa, İkinci Dünya Harbinden sonra bir çok memleketlerde devletin kredi yahut doğrudan doğruya hibe yoluyla hususî ekonomi işletmelerine geniş yardımlarda bulunduğu görülmüştür. Bu tabikati en fazla ileri götürmüş memleketler, Müşterek Piyasa üyeleridir. Harpten ekonomileri harap olmuş vaziyette çıkmış, fakat ferdi teşebbüs ve hususî mülkiyet esasına müstenit cemiyet görüşünü terk etmemiş olan bu memleketlerde devlet, hususî teşebbüsü ayakta tutmak, harp dolayısıyla mahvolan büyük teşebbüsleri canlandırmak için bütçesiden büyük meblâğlar ayırmak lüzumunu duymuştur. Millî ekonomilerin büyük istihsal kapasitesine kavuşturulmasında ve yüksek bir istihdam seviyesine ulaşılmasında bu tabikatin büyük yardımı olmuştur. Gerçi hususî ekonominin devlet bütçesi kanalından finansmanı usulü ekonomik kalkınma yolunda ilerlendikçe azaltılmış ve halen oldukça önemsiz bir seviyeye düşürülmüştür. Bununla beraber, üye devletlerin bir çoğunda, az da olsa bütçelerde bu gibi masraflar yer almaktadır. Bu usulün devamı, aynı mahiyette olan teşebbüsler arasında rekabet şartları bakımından farklar doğuracak ve tabiatile Müşterek Piyasa anlaşmasının ruhuna aykırı bir durum hasıl edecektir. Bu itibarla, intikal devresinde daha da azaltılmak suretiyle bu gibi masrafların tasfiyesi cihe-tine gidilmesi lâzım gelecektir.

Burada mühim güçlük, devletleştirilmiş teşebbüslerin hususî vaziyetlerinden doğacaktır. Bilindiği gibi, altı devletin her birinde devlet tarafından idare edilen teşebbüsler aynı değildir. Bir tarafta devlet tarafından tedvir edilen bir teşebbüs ne'î diğer tarafta hususî teşebbüsün elindedir. Hususî teşebbüs elindeki işletmelerin âmme ekonomisi yardımı dışında tutulması için tedbir almak teknik bakımdan nisbeten kolaydır. Halbuki, devlet teşebbüslerinin bu nevi yardımlardan faydalanmaları bazan değişik ve tesbiti oldukça güç şekillerde olabilmektedir. Devletleştirilmiş teşebbüslerin tam manasiyle hususî teşebbüsler gibi idare olunmasının temini, Müşterek

Piyasa devletleri arasında dikenli meselelerden biri olarak kalacaktır.

c) Âmme Hizmetlerinin Ahenkleştirilmesi :

Devletin âmme hizmeti telâkki ederek icra ettiği faaliyetlerin miktar ve mahiyeti her memlekette aynı değildir. Halbuki bu faaliyetler iktisadî hayat üzerinde çeşitli tesirler icra ederler. Tesirlerin bir kısmı müsterek Piyasa Anlaşması ile benimsenmiş bulunan gayelerin gerçekleşmesine aykırı istikamette işleyebilirler. Filhakkâ devletlerden birinin hususî bazı işletmelere yararlı bir hizmeti âmme hizmeti sayarak bizzat yapmasına mukabil, diğeri bunu, neticesinden faydalanacak işletmelere yüklemesi mümkündür. Bu takdirde iki tarafta aynı mahiyette teşebbüslerin istihsal maliyetleri arasında sırf bundan dolayı bir fark hasıl olacaktır. Bu misal, altı devletin âmme hizmetlerini ahenkleştirmeleri lüzumunu ortaya koymaktadır.

V

Vergi sahasında tâkip edilmesi gereken müsterek politikaya gelince : Evvelce de belirtildiği gibi, taraflar vergi yükleri arasında «ahenk ve muadelet» tesis etmek hususunda anlaşmış bulunmaktadırlar. Temini istenilen ahenk ve muadeletin şümulü ne olacaktır? Bunu tayin etmek için M. Lauré'yi takiben meseleyi, iki vergi grubunu bir birinden ayırarak tetkik edeceğiz : a) İn'ikâs etmeyen vergiler, b) İn'ikâs eden vergiler. Bu tasnif şüphesiz çok müphemdir. Gerçekten her vergi, şu veya bu mânada bir in'ikâs vetiresi içine girer. Ancak, bazı vergilerin diğerlerine nisbetle eşya fiyatlarına intikallerinin güç olduğu umumiyetle kabul olunmaktadır.

a) İn'ikâs etmeyen vergilerde :

Bu gurup içinde başlıca gelir ve servet vergileri yer almaktadır. Bu vergilerde ahenkleştirme ve muadelet temini, vergi nisbetlerini behemehal aynı seviyeye getirme mecburiyetini tazammun etmez. Vergi nisbetleri farklı olduğu halde kâr marjları da farklı ve yüksek ise, rekabet şartları bozulmadan farklı ağırlıkta vergiler tediyesi mümkündür. Bu vaziyette, fazla vergi veren işletmeler kârlarından fedakârlık etmiş olacaklar, fakat daha az vergi ödeyen mümasil işletmelere nazaran rekabet şartları bakımından gayri müsait duruma düşmüş olmayacaklardır. Bunun aksini önleyecek bir tedbir, halen kömür ve çelikte olduğu gibi, mühim temel maddelere

ait fiyatların üye devletlerce müştereken tesbit olunmasıdır. Satış fiyatları tesbit edilip işletmeler o fiyatların altına inmekten men'edilince, kâr marjları yüksek olmasa bile, vergi nisbetleri farklarının rekabeti bozucu unsur olmasına imkân kalmaz.

Bununla beraber, muayyen malların fiyatlarının önceden tesbit olunması istisnai bir haldir ve bütün mallara teşmili imkânsızdır. Diğer taraftan maliyetler, düşük vergi ödeyen müesseseler devamlı olarak daha büyük net kârlar sağlayarak malî bünyelerini çok kuvvetlendirebilirler. Bu durum onların büyümelerini kolaylaştırır ve risklere tahammül kabiliyetlerini artırır. Diğer bir ifade ile; muayyen şartlarla ancak kısa devrede tehlike doğurmayan farklı vergi nisbetleri, uzun bir devre gözönünde bulundurulduğu takdirde, yüksek nisbetlerin tatbik edildiği memleketlerin ekonomileri aleyhine işler.

İn'ikâs etmeyen yahut eşya fiyatlarına kolaylıkla intikal edemiyen vergilerin bünye ve usul bakımından ahenkleştirilmesi ayrıca önem taşımaktadır. Başta da belirttiğimiz gibi, gizli yahut açık istisna ve muafıklar vergi karşısında müsavilik şartını bozar. Vergi Usul hükümlerinde aşırı farklar da aynı tesiri icra eder.

b) İn'ikâs eden vergilerde :

Bu grupta muamele ve istihlâk vergileri yer almaktadır. Bu nevi vergilerin fiyatlara daha kolaylıkla intikal ettiği ve intikalın umumiyetle kanun koyucu tarafından derpiş ve kabul edildiği malûmdur. Bu itibarla muamele ve istihlâk vergileri bakımından üye devletler arasında önemli farklar bulunması, fiyat münasebetlerini ve rekabet şartlarını daha kolaylıkla bozabilir. Muamele vergisi sahasından alınan bir misalle [5] bu sahadaki farkların tesiri kolaylıkla tesbit olunabilir. Müşterek Piyasaya dahil iki memleket alalım ve bunların muamele vergisine tâbi aynı malın ihracatçıları olduklarını farzedelim : Vergi, istihsalin hangi safhasında alınırsa alınсын, malın memlekette kullanılmayıp, harice satıldığı tesbit olunduktan sonra mükellefe red olunur. Ancak, red edilen verginin ödenen vergiye müsavi olması tatbikatta her zaman görülen bir hal değildir. a) Red edilen vergi evvelce ödenmiş bulunan vergiye müsavi olabilir. b) Red edilen vergi evvelce ödenmiş olandan düşük olabilir. c) Nihayet red edilen vergi evvelce ödenmiş olan vergiden fazla olabilir. Muamele vergisi toptan ticaret safhasında tarholu-

[5] M. Lauré, zikredilen eser, s. 210 ve müteakip.

nan ve hususile sadece nihai mamül üzerine mevzu bir vergi ise, aynen iade olunması kabildir. Bu vaziyette vergi — diğer şartlar aynı olduğu takdirde — âza devletlerin iç ve dış pazarlarda rekabet münasebetlerini bozamaz. Buna mukabil, vergi daha evvelki imal safhalarında ve mamulün kendisinden değil, bünyesine giren bazı maddelerden alınmışsa, aynen iadesi her vakit mümkün olmamaktadır. Çünkü bu vaziyetlerde ekseriya götürü bir hesap usulü kullanılır. Bu takdirde mükellefler arasında vergi yükü bakımından farklar doğması ve bunun da karşılıklı münasebetlere tesir etmesi pek tabiidir.

Diğer taraftan istihlak ve muamele vergilerinin farklı usullerle tahsil olunması, değişik istisna ve muafiyet rejimlerine sahip bulunması ve nihayet eşit olmayan nisbetler tatbik olunması da aynı mahiyette mahzurlar doğurmaktadır.

Diyebiliriz ki, Müşterek Piyasaya dahil memleketlerin vergi sistemlerinde «ahenkleştirme ve teadül» temin etmeleri bilhassa ikinci gurup vergilerde müstaceliyet ifade etmektedir. Bu gurup içinde en önemli vergi muamele vergisi olduğuna göre, çalışmalara oradan başlamak icap edecektir.

NETİCE

Görülüyor ki, iktisadi bakımdan bir birlik haline gelmeye, tek ekonomi içinde birleşmeye karar vermiş bulunan memleketlerin, işlerini birleşmeden bekledikleri gayelere göre yürütmeleri için maliye sahasında, ilk bakışta görüldüğünden çok daha çeşitli ve güç tedbirler almaları icap etmektedir. Bu tedbirlerin muvaffakiyetle alınması halinde de âza devletler arasında malî bakımdan tam bir ahenk kurulduğu iddia olunamayacaktır. Gerçekten, mükelleflerin vergiye karşı davranışları, maliye idaresinin mükemmeliyet derecesi, ekonomik münasebetlere tesir etmekte devam edecektir. Şu var ki, uzunca bir devre sonunda bu tesirleri asgariye indirmek imkânsız olmayacaktır.

Istanbul, 7 Haziran 1957